

Křehká krása zámeckých mobiliářů

Z historie výroby skla

Sklo jako mnohotvárný materiál vnímáme v některých jeho formách jen velmi okrajově. Dnes je pro nás běžnou součástí života, ať už jako součást budov, osvětlení či stolování. Původně však bylo sklo luxusním materiálem, který se získával náročným procesem známým již 3000 let před naším letopočtem. Dobou velkého rozkvětu sklářství byl středověk. Tehdy výroba skla vyžadovala opakované tavení, drcení a přetavování směsi sklářských písků, aby vzniklo alespoň hrubé sklo charakteristické nazelenalou barvou. Mnohem lepšího výkonu dosahovaly sklářské pece s vnitřním roštem, které se v Čechách rozšířily v průběhu 16. a 17. století, kdy poptávka po skle vzrostla. Sklářská pec však byla ještě v 18. století stavbou dočasnou. Zhruba po půl roce ji museli skláři nechat vyhasnout a kupoli pece pak opravit, nebo zcela strhnout a vybudovat novou. V 19. století se zvětšil počet pracovních otvorů, kterými se dovnitř vkládaly suroviny pro výrobu skla. Efektivita práce navíc vzrostla zavedením generátorů, které vytápěly pec, a umožňovaly tak tavit sklo pětkrát do týdne. Ve 20. století pokračovalo šíření průmyslových inovací, ale výroba řemeslného a uměleckého skla dodnes vyžaduje vysoký podíl ruční práce a sklářské dovednosti.

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

Sklo na šlechtických sídlech

Sklo se v zámeckých interiérech objevovalo od počátku budování rezidencí tohoto typu v 16. století jak v podobě užitkové, tak umělecké. Už základní vybavení panských sídel vyžadovalo tabule do oken z plochého skla. Díky svým optickým vlastnostem bylo sklo používáno při výrobě luxusních svítidel, která vévodila reprezentativním interiéřům. Častá byla také zrcadla, celoskleněná benátská nebo v dřevěných rámech, které mohly být bohatě vyřezávané a zlacené. Aristokratická společnost s oblibou pořizovala luxusně zdobené stolovací a dekorativní předměty ze skla. Jejich povrch byl zdoben emailem, řezbou a využívalo se také různé barevnosti skelné hmoty, ta se barvila od žlutých odstínů, přes červené, růžové, zelené, modré až po černou. Řada skleněných předmětů a původních lustrů se dochovala ve fondech původních zámeckých mobiliářů, kde tvoří velmi zajímavé součásti prohlídkových tras, ovšem některé zůstávají očím návštěvníků skryty v depozitářích. Z našich sbírek jsme vybrali některé zajímavé kusy sklářské produkce především 19. století a pokusíme se je přiblížit tak, jak by to během běžného návštěvnického provozu na památkových objektech nebylo možné.

Literatura:

<http://www.artslexikon.cz/>

<https://askpccr.cz/>

Jiřík F. X.: *Kniha o skle*. Praha: Jan Štenc, 1934.

Langhamer A., Vondruška V.: *České sklo – Tradice a současnost*. Nový Bor: Crystalex, 1995.

Rielová N. a kol.: *Dějiny užitého umění*. Praha: Slovart, 2004.

Vokáčová V.: *Lavabo, flakon – Hygienické a toaletní náčiní pěti staletí*. Praha: UPM, 1979.

Hejdová D., Drahotová O.: *České sklo I. a II.* Praha: UPM 1989.

Drahotová O.: *Evropské sklo. Sběratelský průvodce dějinami evropského skla*. Praha: Artia 1989.

Výstavu připravil Národní památkový ústav, ÚOP v Plzni
Koncepte, výběr, texty: Veronika Pilná
Fotografie: Radovan Kodera

Sklo v Čechách

Sklo se v Čechách vyrábělo podle archeologických dokladů od druhé poloviny 13. století. Sklářská výroba se soustředila v lesnatých oblastech, neboť k tavně bylo potřeba velkého množství paliva. Ještě z 18. století jsou doložené případy, kdy se sklárna po vytěžení přilehlých lesů stěhovala na nové místo. Od 17. století bylo běžné také nakupování a převážení sklářského polotovaru z Brd, Posázaví a Šumavy do severočeské České Lípy a okolí, kde se z něj vyráběly výsledné produkty. Od středověku se tak držely tradiční sklářské oblasti v Krušných horách, Orlických horách, Lužických horách, v části Beskyd, Jeseníků a na Šumavě. Majitelé panství rozvoj sklářství velmi podporovali – šlo o výnosné podnikání. V 18. století bylo české sklo a dovednost zdejších sklářů natolik vyhlášená, že byly vydány patenty rušící jejich tovaryšské vandry a zakázáno stěhování z Čech. Na počátku 19. století pak české sklářství prošlo krátkou krizí, která však předznamenala následnou konjunkturu tohoto odvětví ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století, kdy byly oblíbené hlavně produkty z českého barevného skla. Společně s rozvojem průmyslu se v druhé polovině 19. století zvětšil v české sklářské produkci podíl průmyslového a užitkového skla, výroba skleněné bižuterie a korálek. Dnes je sklářský průmysl soustředěn především v severních a v severozápadních Čechách. Méně náročné provozy technických typů skla však najedeme také v Karlovarském, Plzeňském, Středočeském kraji, na Vysočině, na severní a jižní Moravě. Zajímavostí je také výroba skleněných vláken v Pardubickém kraji.

Rubínové a lazurované sklo

Rubínové sklo patřilo k velmi žádaným barevným variantám skla. Rudé barvy se dosahuje přidáním zlata do roztavené skloviny. I velmi malá koncentrace zajišťuje silné rudé zbarvení, připomínající přírodní rubíny. Červené barvy se docílovalo také použitím příslušné lazury na povrchu skla, což umožňovalo řezáním vytvořit kontrastní průhledný dekorační motiv. Lazurovaný pohár s víčkem z konce 19. století, jehož povrch je zdoben řezaným lesním motivem, pochází původně ze západočeských Kanic.

Tvarované sklo

Tvarování skla je možné během výroby provádět různými způsoby, ale historicky nejstarší jsou techniky foukání skla a tvarování skelné hmoty pomocí různých kleští. Na zámku v Horšovském Týně se dochoval rafinovaně zdobený džbánek z čirého skla, vyrobený pravděpodobně v první polovině 18. století. Vrchol džbánku je uzavřen osmi žebry zakončenými plastickým květem, štípané nálepy na vrcholu ucha potvrzují um starých sklářských mistrů.

Zelené sklo

Nazelenalá barva je původní přírodní barvou nečištěného skla. Pro docílení výrazného zeleného odstínu je třeba do sklené hmoty přidat více železa, nebo stopové množství uranu. Flakón vyrobený kolem roku 1840 je příkladem uranového skla, jeho jasně zelenou barvu doplňuje drobný malovaný rostlinný dekor. Nachází se na zámku Kozel, kam se dostal ze zámku ve Slavicích.

Ověšková svítidla

Luxusní skleněné lustry doplněné broušenými křišťálovými kousky vznikly v Itálii. Do Čech se jejich výroba dostala kolem roku 1700. Zhotovovaly se tradičně v severních Čechách, kde je výroba skleněných komponent a řezání křišťálu dodnes hojně rozšířená. Ověškový lustr zhotovený pro zámek Kozel v první polovině 19. století svým atypickým tvarem připomíná původní lucerny.

Vrstvené sklo

Vrstvení barevných emailů na průhledný podklad umožňuje vytvářet na skleněných předmětech rafinované průhledy. Tato technika byla v kombinaci se zlacením a sochařsky pojatou kovovou nožkou použita na dóze ve tvaru lastury ze zámku Kozel, která byla vyrobena kolem roku 1850.

„Voňavé“ sklo

Podmanivou vůni vonných silic umocňovaly pečlivě vyráběné flakóny. K jejich zhotovení se používalo sklo čiré i barvené, řezané a jinak zdobené. Některé typy flakónů byly určeny k použití v rámci toaletních stolků, ale tento exemplář z rubínového skla umožňoval voňavku přenášet, a mít ji tak vždy u sebe. Flakón z mobiliáře zámku Kozel byl vyroben okolo roku 1850.

Ve svitu svíček

V 18. století byly v oblibě skleněné lustry zdobené prvky z tvarovaného a barevného skla. Často byly složeny z tvarů květin. Skleněné květy lemovaly středy lustrů složené z několika propojených váz v místech, kde byla napojována jednotlivá ramena lustru. Tento krásný kousek ze zámku v Horšovském Týně byl zhotoven v 19. století a na počátku 20. století elektrifikován. Svítí dodnes.

Broušené a ryté sklo

Rytí do skla se v Čechách rozšířilo na přelomu 16. a 17. století díky oblibě takové výzdoby na dvoře Rudolfa II. V pramenech se rytí a broušení uvádí pod souhrnným názvem „řezání“ a stalo se

základní výzdobnou technikou barokního skla.

V Čechách se ryté a broušené sklo hojně produkovalo až do poloviny 18. století, kdy zájem o ně poklesl, protože se do obliby dostaly jiné formy dekorace skla. Pohár s řezaným erbem západočeského šlechtice Jana Jeniška z Újezda z konce 17. století pochází ze zámku v Merklíně.

Zlacené sklo

Zlacení se provádí na povrchu skla pomocí vpalování zlaté pasty. Zlacení se kombinovalo s dalšími výzdobnými technikami, jako na příklad na skleničce ze zámku Kozel, kde se zlacený dekor prolíná s malbou emailem. Zajímavostí je, že tento kus, vyrobený kolem roku 1840, byl upomínkovým předmětem na pobyt v západočeských lázních.

Matované sklo

Na počátku 19. století bylo oblíbené povrch skla zmatnit - výsledkem bylo tzv. matované sklo. Častými výrobky z matovaného skla byly vázy v typickém empírovém tvaru zdobené oválným či kruhovým medailonem s rozličnými motivy. Empírová váza z let 1810 až 1815, původně pocházející ze zámku v Kanicích, má mimo malovaný medailon ještě zlacenou nohu a podstavec ze dřeva, lakovaný černě, obdobně jako býval lakován empírový nábytek.

Dvoustěnné a amalgámové sklo

Nádoby či předměty zhotovené spojením dvou totožných skleněných tvarů a vyplnění mezery mezi nimi kovovou fólií bylo vynalezeno již v antice.

Opět se objevuje až v 18. století, kdy tyto dvoustěnky platily za luxusní zboží. V druhé polovině 19. století se rozšířila výroba amalgámového skla, tzv. selského stříbra.

Podobně jako u dvoustěnného skla se využívalo dutiny uvnitř skleněného výrobku, která se u tohoto typu vylévala stříbrem. Takové svícný, sošky a poháry byly naopak levné a imitovaly ve venkovských domácnostech předměty vyrobené z masivního stříbra. Díky sběrům historických předmětů se takové kusy nacházejí také na Horšovském Týně.

Opálové sklo

Móda opálového skla se do Čech dostala z Francie zhruba ve 30. letech 19. století. Je to typ skla, které není průhledné, ale jen průsvitné. Opálové sklo se vyrábělo v několika barvách – bílé, narůžovělé, modré nebo s nádechem do zelena. Povrch opálových nádob se doplňoval často malbou a zlacením jako v případě této vázy z Horšovského Týna.